

Kristian Županić – Nada Bulić

Umanjenice u Plautovim komedijama

Izvorni znanstveni rad

Research paper

UDK 821.124-22Plautus, T. M.:81'367.622.2>"-01/-02"

<https://doi.org/10.32728/tab.17.2020.14>

U radu se, na korpusu koji čine sve u cijelosti sačuvane Plautove komedije i fragmenti, istražuje pojava i upotreba umanjenica u latinskom jeziku – fenomen koji je posvjedočen u svim razdobljima njegove književne povijesti, a u najvećem obilju u Plautovim komedijama. Tvorbeno su Plautove umanjenice pravilne, no njihova pretjerana cirkulacija u komičkim dijalozima uz značajan gubitak deminutivnoga značenja naznačuje njihovu semantičku istrošenost i prijelaz u stilsku kategoriju. Ispitivanje njihove tvorbe, upotrebe i značenja, s osvrtom na druge primjere u latinskom, pružilo je tako jasniju sliku o umanjenicama u latinskom jeziku i fenomenu njihova procvata u pretklasičnom latinskom.

Ključne riječi: deminutivi, vulgarni latinski, pretklasični latinski, italski jezici, Plaut, Plautove komedije

1. UVODNA RAZMATRANJA

Jezičnim promjenama svjedoče mnoga sačuvana književna djela, u kojima nalazimo jezik fiksiran u određenoj fazi razvoja u nekom povijesnom trenutku. Osim o povijesti jezika, književno djelo svjedoči i o autoru. U jezično-stilskom smislu svaki se dobar autor odlikuje prepoznatljivim značajkama koje ovise o njegovoj prirodi i predilekciji, razdoblju u kojem živi i razdoblju povijesti jezika kojem pripada. Dakako, u to ulaze i značajke književnoga žanra i pripadajućega stila pisanja. Nadalje, u jeziku se vrlo jasno razlikuju govorni od književnoga jezika. Zanimljiva pojava njihova miješanja u književnosti stilski je postupak koji susrećemo u pojedinim žanrovima. Obilježja govornoga jezika, zbog živoga realističnog prikaza likova, nalazimo i u drami

– ishodišno u onoj namijenjenoj izvođenju, a kasnije, bilo iz umjetničkoga manirizma bilo kao odraz zahtjeva žanra i poetike vremena, i u onoj namijenjenoj samo čitanju. Svemu navedenom podložna je i pojava umanjenica, a kao jedan od najjasnijih odraza govornoga jezika, uporabu umanjenica nalazimo u rimskoj književnosti od najstarijih vremena.

U njihovu stvarnom značenju umanjenice nalazimo kod svih autora u klasičnoj književnosti, ali se kod komediografa Plauta pojavljuju u tolikom broju da se nužno nameće pitanje imaju li pri svakoj pojavi deminutivno značenje. Stoga se u ovome radu ispituju njihova tvorba, upotreba i značenje u Plautovim komedijama, uz osvrt na primjere kod drugih autora, u cilju pružanja jasnije slike o umanjenicama u latinskom jeziku i fenomenu njihova procvata u pretklasičnom latinskom. Kao polazna hipoteza postavljeno je sljedeće: prekomjerna učestalost pojave umanjenica znak je njihove semantičke istrošenosti uslijed koje, s gubitkom deminutivnoga značenja, prelaze u stilsku kategoriju. Shodno tome, istraživanjem su, u smislu temeljnoga korpusa, obuhvaćene sve u cijelosti sačuvane Plautove komedije kao i svi fragmenti.¹ Uz njihovu morfosintaktičku strukturu, u ovom se istraživanju pojava umanjenica promatra u kontekstu evolucije latinskoga jezika i jezične slike bliskog okruženja.² Nadalje, budući da se umanjenice, osim u pretklasičnom latinskom u vrijeme

1 Ovdje se vodimo Varonovim kriterijima. U trideset godina plodnoga stvaralaštva Plautu se pripisuje 130 komedija, od kojih filolog Varon 21 smatra autentičnom (Vratović 1982: 222).

2 Latinski je jezik u početku bio ograničen na grad Rim s ruba Etrurije i manje geografsko područje u pokrajini Lacij oko grada. Premda ne čini spektar dijalekata kao grčki, ipak su postojale neke regionalne razlike u odnosu na jezik grada. Sačuvani najstariji natpisi to posvjedočuju jezičnim karakteristikama koje su arhaične ili potpuno nepoznate latinskom jeziku grada, pa se brojne takve karakteristike mogu smatrati nastalima pod utjecajem okolnih jezika. Teško je neki od tih regionalnih govora nazvati posebnim imenom, osim prema antičkom imenu manjih gradova gdje su pronađeni određeni pisani spomenici. Tako, budući da su na rubovima Lacija dijalektalizmi najočitiiji, vidimo na fibuli iz Praenestea reduplicirani perfekt od *facere* koji se nalazi i u oskičkom jeziku, *Lapis Satricanus* posvjedočuje genitivni nastavak *-osio*, koji poznaje i faliskički; na jednoj keramičkoj posudici s granice Lacija i Kampanije zabilježen je oblik *esom* od glagola *esse* koji se nalazi i na oskičkim natpisima; na brončanoj pločici iz *Lacus Angitiae* nalazimo hibrid latinskog i masijskog, italskoga plemena bliskog Oscima koji su tada tek podlegli latinizaciji, što dokazuje, pored onomastičkih obilježja, kontakt s okolnim jezicima središnje Italije te svjedoči vrlo ranom i jasnom odstupanju od jezika grada (Nečas Hraste 2019: 14, 22-23, 25, 28, Clackson i Horrocks 2007: 44, 111). Prema tome, od ranog vremena vidi se razlika između *urbanitas*, jezika grada, i *rusticitas*, jezika okolnih mjesta Lacija, što posvjedočuje postojanje tzv. vulgarnog latinskog od samog početka latinskog pisanog jezika (Matasović 2016: 86, Bulić i Šarić 2013: 2-3).

njihova bujanja, nakon perioda klasičnoga latinskog ponovo sve više vraćaju u upotrebu u kasnim latinskim tekstovima, pri analizi uzeli smo u obzir i neke razvojne značajke latinskoga jezika s osobitim osvrtom na vulgarni latinski.³

Osim jezičnoga razvoja, u Plautovim komedijama odražavaju se i društveni odnosi, koje komedije preslikavaju, te društveni elementi kojima su namijenjene. Plaut stvara u vrijeme koje smatramo prijelaznim razdobljem u rimskoj književnosti, koja se gradi na grčkim i helenističkim autorima. Po uzoru na novoatičku komediju, preuzima grčku tematiku i helenistička obilježja, a premda njegovi likovi nose grčka imena i radnja se odvija u grčkim gradovima, uspijeva prikazati i rimsku stvarnost. Na scenu postavlja žive likove koje je, pretpostavljamo, imao priliku susretati, ljude koji pripadaju različitim, uglavnom nižim društvenim slojevima Italije, što je iskoristio kako bi prikazao realistični narodni jezik – ponajviše onaj robova koji ponekad imaju najistaknutiju ulogu i pokretači su radnje, zatim posrnutih žena i drugih likova s ruba rimskoga društva. Time i uz umjereno stiliziranu radnju uspijeva dobiti komičku snagu koja mu je osigurala popularnost kod rimske publike.⁴ Stoga se pojava umanjena u Plautovim komedijama u ovome radu, uz jezičnu, promatra i kroz prizmu autorovoga stilskog izražaja u okvirima književne vrste.

3 Vulgarni se latinski prvenstveno diferencira u odnosu prema klasičnom latinskom, koji predstavlja standardiziranu, pročišćenu i znatno arhaiziranu verziju latinskoga jezika. Takav latinski zamjećuje se već sredinom 3. st. pr. Kr. na raznim sakralnim i posvetnim natpisima te u administrativnim tekstovima, gdje se primjećuje pokušaj očuvanja starije ortografije i gramatičkih oblika, dok natpisi na privatnim predmetima pokazuju znatne rapidne promjene koje su zahvatile latinski jezik (Clackson i Horrocks 2007: 90). Najpoznatiji državni i javni natpis *Senatus Consultum de Bacchanalibus* iz 186. g. pr. Kr. prikazuje znatno konzervativniju ortografiju od one na drugim spomenicima (Nečas Hraste 2019: 65). Klasični je latinski tako arhaičnija verzija latinskog od one govorene, ali ga ne karakterizira arhaična ortografija starolatinskih diftonga koji više ne postoje, već ponovno uvođenje završnih *-m* i *-s*, provođenje anaptikse u određenim konsonantskim skupinama u sredini riječi te arhaiziranje gramatičkih oblika, kao što je vraćanje pasivnih nastavaka deponentnim glagolima, uređenje sustava zamjenica i njihove deklinacije itd. Što se tiče anaptikse, nije bila obavezna, ali je dugo opstajala (od Plauta do carskog vremena) te se pojavljivala u mnogim latinskim riječima, a isto tako i u stranim riječima i kao dijalektalizam, što je vjerojatno posljedica hiperurbanizma (Nečas Hraste 2019: 127). U Ciceronovo doba latinski je gramatički ureden i potpuno očišćen od mnogih neprikladnih arhaizama, umjetnih riječi i raznih složenica pjesničkog jezika starijih pjesnika te dopunjen riječima i oblicima društvene elite (Bulić i Šarić 2013: 3, Matasović 2016: 88). Tada je razlika između govorenog i pisanog jezika postala vrlo jasna.

4 Maškin 1987: 170-171, Vratović 1982: 222.

2. OPĆE ZNAČAJKE PLAUTOVA JEZIKA

Plautov jezik pretklasični je latinski, a znatno se razlikuje i od jezika poezije njegova vremena i one poslije njega. Već se jezik rane epike znatno udaljava od jezika svakodnevice svoga vremena jer ga karakteriziraju brojne sufiksalne tvorbe imenica i pridjeva koje ne nalazimo izvan epskih djela, a morfologija i leksik znatno su arhaizirani.⁵ Plautov jezik odstupa svojim neformalnim i manje reguliranim latinskim od Ciceronovog i Vergilijevog; njegovi komički dijalozi obilježeni su prirodnim i kolokvijalnim stilom pa se može reći kako predstavlja model originalnoga, vjerodostojnog i lijepoga govornog latinskog jezika u rimskoj književnosti.⁶ To vrijedi uz oprez koji je nužan u pristupu svim metrički uvjetovanim vrstama.⁷

Govornim stilom autor povećava emocionalnu tenziju, nerijetko se susreću upadice u dijalogima, naglašavanja, pretjerivanja, anakolutne rečenice, pleonazmi i anaforičko ponavljanje, što su obilježja svakoga razgovora. Kako na scenu postavlja likove za koje se očekuje da će se više služiti govorom nižih slojeva društva – starci, vojnici, svodnici, paraziti, kurtizane, stranci, robovi, neobrazovane žene, odreda likovi s dna društvene ljestvice – čak se i među njihovim dijalogima može osjetiti razlika u stilu govorenja i situacijama u kojima se nalaze.⁸

U komedijama se, u odnosu na druge književne vrste, najviše primjećuje upotreba grčkoga jezika, kako kod grčkih robova tako i kod rimskih građana, u obliku pojedinih riječi, izraza i cjelovitih rečenica – sleng koji

5 Clackson i Horrocks 2007: 175-176, Marouzeau 1949: 29-47.

6 Marouzeau 1949: 25-26. Potrebu za standardizacijom izazvalo je širenje rimske vlasti na susjedne narode i širenje latinskog jezika na područja gdje je dominirao neki drugi indoeuropski ili neindoeuropski jezik. Nakon što je uspostavljena standardizirana, pročišćena i „pravilna” verzija latinskog, jezika grada Rima, centra rimske moći, omogućeno je lakše širenje latinskog jezika, latinizacija okolnih naroda i širenje latinske pismenosti po čitavom teritoriju pod rimskom vlašću. U isto vrijeme, na štetu standardiziranog jezika, jezici pokorenih pokrajina i zemalja utjecali su kao supstratni jezici na razvoj govorenog jezika tih područja. Najbolje to dokazuju natpisi iz Pompeja koji su ostali zamrznuti u vremenu nakon eksplozije Vezuva 79. g. i prikazuju sliku govorenog jezika grada Pompeja, pod znatnim utjecajem oskičkog; isto tako i likovi iz scene Trimalhionove gozbe iz Petronijeva *Satirikona* najvjerojatnije prikazuju govoreni jezik nekog grčkog grada srednje ili južne Italije, gdje je supstrat bio grčki (Väänänen 1966: 130-131, Palmer 1954: 151-153).

7 Smatra ga se vrhunskim majstorom u primjeni grčkog metra u latinskom jeziku (Clackson 2011: 96); njegov nešto nepravilniji metar od onog u grčkim komedijama odražava prirodu govorenog jezika njegovog vremena (Hammond, Mack i Moskalew 1997: 33).

8 Marouzeau 1949: 27.

je rimska publika morala razumjeti, a koji se kod kasnijih autora nije sačuvao.⁹ Pored toga, Plautov jezik karakteriziraju nepravilna ortografija i leksički oblici, kao što su zamjena jednostavnih glagola složenim glagolima s prijedlogom, različite tvorbe perfektne osnove glagola i glagolskih oblika, raznovrsna upotreba i tvorba zamjenica, ekstenzivna upotreba umanjenica, nedosljedno pisanje diftonga, ispadanje završnoga vokala *-e* i završnih konsonanata *-m*, *-s* u riječima¹⁰ te nedosljedna upotreba konjunktiva i indikativa u sintaksi zavisnih rečenica.¹¹ Sadržava i brojne arhaizme netipične za govoreni jezik Hanibalova doba, kao što su očuvanje završnoga *-d*¹² u zamjenicama te nekim prilozima i prijedlozima, nastavak *-ier* za infinitiv pasivni te razni drugi oblici, koji se najvjerojatnije pojavljuju na kraju stiha iz metričkih razloga, iz čega se zaključuje da je njegov jezik ipak u nekoj mjeri stiliziran, što pak dovodi u pitanje vjerodostojnost odraza govorenoga jezika.¹³

3. UMANJENICE U LATINSKOM JEZIKU

Različiti jezici na razne načine, bilo sintetičke bilo analitičke po tvorbi, izražavaju sićušnost predmeta. Ukoliko takva ekspresija postane pretjerana, što može biti posljedica gubitka izvornoga značenja, ona postaje fenomenom. Latinski se jezik ne može smatrati jedinim koji poznaje takav fenomen, niti ga se može smatrati njegovim izvorom, ali je svakako sjajan primjer toga.

Među inačicama latinskoga jezika, umanjenice su osobito učestale u vulgarnom latinskom, jeziku nižih slojeva rimskoga društva, te kod pojedinih autora koji ih svjesno rabe kao sredstvo književno-stilističkoga postupka u svrhu karakterizacije likova.¹⁴ Pored književnih djela, i drugi pisani spomenici iz antike, kao što su pločice prokletstava, te tekstovi iz kasne antike i ranoga srednjeg vijeka, od kojih možda najviše *Appendix*

9 Adams 2004: 21, Clackson i Horrocks 2007: 176, Palmer 1954: 81-82.

10 Takvo se stanje može primijetiti i u metrici gdje isti završni vokali i konsonanti mogu ispadati ukoliko sljedeća riječ počinje vokalom.

11 Clackson i Horrocks 2007: 164-165, 171, Hammond, Mack i Moskalew 1997: 39-54, Palmer 1954: 74-82.

12 Prva pojava ispadanja završnog *-d* iza dugog vokala na natpisima posvjedočena je već u drugoj polovini 3. st. pr. Kr. te se kod Plauta javlja još samo u akuzativu i ablativu osobnih zamjenica pred vokalom, a od sredine 2. st. pr. Kr. pojava postaje sasvim iznimna (Nečas Hraste 2019: 133).

13 Palmer 1954: 84-85, 88.

14 Tekavčić 1970: 30.

Probi, potvrđuju istiskivanje simpleksa u pučkom jeziku u korist deminutiva.¹⁵ U latinskom su se jeziku umanjnice najviše¹⁶ mogle tvoriti od imenica i pridjeva¹⁷ te nekoliko glagola koji označavaju uzastopno ponavljanu radnju.¹⁸ Umanjenice se prepoznaju po karakterističnom st. lat. nastavku *-lo-*.¹⁹ Prema nekim autorima, taj nastavak specifičan je za italsku skupinu jezika, dok ga drugi pronalaze i u drugim indoeuropskim jezicima kao u njemačkom *-lein* u npr. *Kindlein* 'dijetešce' napram *Kind* 'dijete', litavskom *-lis* u *ratelis* 'kotačić' napram *ratas* 'kotač' te u vedskom *-lá* u *vr̥ṣalá* 'jadničak' napram *vr̥ṣa* 'muškarac'.²⁰ Osnovni nastavci za tvorbu umanjnica u latinskom su *-lus*, *-ulus*, *-culus*, *-ellus*, *-illus*, uz razne druge tvorbe i derivacije koje se ponajviše zapažaju u razdoblju kasnoga latinskog te se nadograđuju na postojeći nastavak.²¹ Nastavci *-lus* i *-ulus* izvode se iz praitalskoga nastavka **-elo*,²² koji se u početku pojavljuje kao *-lus* (tj. **-los*) samo iza riječi čija osnova završava na *-n*, *-r* i *-l*, dok se kasnije osamostaljuje u *-ulus* (od *-olus*)²³ te se rabi najčešće u imenicama prve i druge deklinacije.²⁴ Nastavak *-culus* složeni je nastavak koji se izvodi od **-co-* i **-lo-*, a njime se tvore

15 Nečas Hraste 2019: 94, Tekavčić 1970: 203-205.

16 Deminutivna tvorba pojavljuje se i u slučaju nekih zamjeničkih pridjeva izvedenih od *ullus* < **oinlo-* < **oinolo-* (de Vaan 2008: s. v. *unus*).

17 Moguće je da su neki pridjevi izvedeni iz umanjnica imenica kao što je slučaj s pridjevima na *-ulentus*, a moguće je pak da taj nastavak nema veze s nastavkom *-lo-* u umanjnicama (Adams 2007: 522, Palmer 1954: 238).

18 Väänänen 1968: 152.

19 Isti nastavak se u latinskom pojavljuje još i u tvorbi deverbálnih pridjeva u značenju vršitelja radnje kao što su *bibulus*, *credulus*, *formidulus*, *garrulus*, *sedulus* i dr., što nekad može otežati određivanje stvarnih umanjnica po tvorbi od takvih pridjeva, kao što je možda i s riječju *oculus*, koja je vjerojatnije derivat nekoga glagola ili imenice, budući da u riječi nastavak *-lo-* više pruža aktivno značenje nego što nosi vrijednost deminutiva (Weiss 2009: 279, de Vaan 2008: s. v. *oculus*, Ernout i Meillet 1951: s. v. *oculus*). Uz *sedulus*, od istoga korijena **sed-* (kao u glagolu *sedere*) pronalazi se i riječ *sella* 'stolica', koja po tvorbi **sed-la* također podsjeća na umanjnicu, ali zasigurno se radi o drugačijoj vrsti derivaciji, jer je riječ toliko stara da se pronalazi i u grčkom kao *ἔλλα* i *κάθεδρα* u istom značenju, gdje se u posljednjoj odražava jedino promjena likvida *l-r* te time upućuje na vrlo staru tvorbu (Ernout i Meillet 1951: s. v. *sedeo*).

20 Clackson i Horrocks 2007: 68, Conrad 1930: 127, Weiss 2009: 280.

21 Varijacije nastavaka umanjnica mogu ići toliko daleko da se u latinskom od pozitivna *agnus* tvore *agnulus*, *agnellus*, *agniculus*, *agnicellus*, *agnicellulus* (Väänänen 1968: 149).

22 Postojanje vokala *-e-* vidi se u faliskičkom u *urnela* i *arcentelom* te u umbrijskom jer se primjećuje kako kratko *ē* palatalizira *k* u *ç* kao u riječi *struhçla* (<*struçikela*) (Bakkum 2009: 401-403, Weiss 2009: 280).

23 Ispred *e*, *i*, *v* u osnovi ostaje *-olus* (Weiss 2009: 280).

24 Weiss 2009: 280.

umanjenice ponajviše od imenica treće, četvrte i pete deklinacije, uz iznimke.²⁵ Prema nekim autorima nastavak *-co- u tvorbi umanjena u latinskom dolazi jedino u *homuncio*, a prisutan je u nekim indoeuropskim jezicima: u germanskom *-go se razvio u primjerice nizozemsko -ke, a usp. i njemačko -chen u *Mädchen* 'djevojka', bez deminutivnoga značenja, no za tvorbu umanjena rabi se više nastavak -chen nego prethodno navedeni -lein²⁶. U latinskom, deminutivni nastavak nalikuje instrumentalnom nastavku razvijenom iz ie. *-tlom,²⁷ koji se u latinskom realizira kao -c(u)lum (usp. poc(u)lum).²⁸ Premda ti nastavci u latinskom jeziku vidno sličje, oni se drugačije ponašaju u stihovima prve poezije, a posebno kod Plauta, gdje se instrumentalni nastavak nastao od *-tlom uglavnom sinkopira i jednosložan je izvan klasičnoga latinskog, a deminutivni se nastavak -culus ne sinkopira²⁹ i osjeti se njegova izvorna dvosložnost te je takav i kod Plauta.³⁰

Nastavci -ellus i -illus rezultat su asimilacije deminutivnoga nastavka -lo- sa završnim konsonantnom osnove kao što su -l, -n i -r te je vokal iza asimiliranoga // bio i u slučaju stapanja -l i -n i -lo-; e u slučaju stapanja -r, -el, -en i -lo-; te u u slučaju stapanja -or i -on i -lo-, ali postojale su i iznimke, koje ukazuju na to da je -ellus imao prednost u upotrebi pred -illus.³¹ Nastavak -ellus može se smatrati i nastavkom koji tvori deminutive drugoga stupnja ili dvostruke deminutive (deminutivni nastavak -lus dodaje se na postojeći deminutivni nastavak u riječi).³² Kasnije se taj nastavak izjednačava u značenju s onim prvoga stupnja,

25 Kao što je *mammicula* od *mamma*, -ae, f. i *schoenicula* od *schoenum*, -i, n. i dr.

26 Conrad 1930: 127, Weiss 2009: 280.

27 Pored instrumentalnoga nastavka *-tlom postoje još i *-trom, *-dhlom i *-dhrom (Weiss 2009: 281). Osim onih jasnih primjera, kao *poculum*, *piaculum*, vjerojatno je da se taj nastavak pronalazi u derivatu *tabernaculum*, nastalom od rijetkoga glagola *tabernare*, a ne imenice *taberna*, te *cenaculum* od *cenare* i *propugnacula* od *pugnare*, kao i *periculum* i *vehiculum*, prema kojima vjerojatno i u *ridiculus*, pa pridjevima *somniculosus*, *meticulosus*, *ridiculosus* i dr., a moguće je i da ti pridjevi nastaju jednostavno analogijom pridjevskog nastavka koji se javlja u *periculosus* (Ernout i Meillet 1951: s. v. *periculum*).

28 Matasović 2010: 67-68, Weiss 2009: 283.

29 U vulgarnom latinskom, u periodu klasičnog latinskog i kasnije, deminutivni nastavak -culus redovno se sinkopira i ne čini razliku od drugih primjera u kojima se provodila sinkopa kao što je slučaj s imenicama izvedenim s nastavkom *-tlom, pa tako već kod Cicerona pronalazimo *oricla* < *auricula*.

30 Lindsay 1894: 88, Väänänen 1968: 81, Weiss 2009: 283.

31 Weiss 2009: 281.

32 Väänänen 1968: 149. Također, tvorba dvostrukoga deminutiva pojavljuje se već i u faliskičkim natpisima kao što je *hutlilom* (lat. *futillum*) (Bakkum 2009: 403).

tj. gubi značenje deminutiva te se pored *-illus* staje rabiti samostalno u tvorbi umanjenica na štetu nastavaka prvoga stupnja, čemu svjedoči i *Appendix Probi*.³³ Nastavak *-ellus* imao je prednost pred *-ulus* jer u njemu ne dolazi do sinkope i izražajniiji je u govoru.³⁴ Druge latinske tvorbe umanjenica su tvorbe ponajviše dodavanjem nastavka *-ulus* na postojeći deminutivni nastavak u riječi, kao u *agnellulus* (< *agnellus* < *agnulus* < *agnus*) ili daljnjom derivacijom deminutivnih nastavaka kao u kasnijem razdoblju latinskoga jezika.³⁵

Tvorba umanjenica na *-lo-* i *-co-lo-* prisutna je i u drugim italskim jezicima, kao što su falisički, oskički, umbrijski te drugi njima srodni.³⁶ U falisičkom se deminutivni nastavak javlja i u tvorbi patronima na *-ilio*, koji se pojavljuje i u latinskom kao *-illius* i sabelskim jezicima kao *-idio* te regularni nastavak za umanjenice na *-elo*.³⁷ Za usporedbu, grčki jezik ne dijeli istu tvorbu umanjenica, a uz vlastite ima i nastavke kasnije posuđene iz latinskoga jezika. Varijante nastavaka i učestala upotreba umanjenica mogu se pratiti od grčke κοινή pa do danas. Jedini utjecaj grčke tvorbe na latinski prisutan je u dijalektima južne Italije, npr. nastavci *-izzi* i *-ucci*, uz razna grčka imena i riječi koji su u latinski ušli u deminutivnom liku (kao kod Plauta riječi na *-sc-*).³⁸ Druge tvorbe deminutiva pojavljuju se tek pred kraj kasnoga latiniteta, kao što su umanjenice na *-inus* (izvedene iz latinskoga nastavka koji se prvotno rabio za oznaku podrijetla, pripadnosti i odnosa te se odražavaju u tal. kao *-ino* i u port. kao *-inho* u

33 Tekavčić 1970: 203. Pored toga, jednaka pojava zapaža se u romanskim jezicima, kao u talijanskom *tazzettina* < *tazzetta* < *tazza* 'šalica', ali to ne može biti slučaj s riječima kao što su tal. *uccellino* 'ptičica' i šp. *abuelita* 'bakica' jer je romanski pozitiv tih riječi *uccello* i *abuela*, što su već bile prema latinskom u obliku umanjenice kada su prešle u romanske jezike, a ne naknadnom derivacijom.

34 Tekavčić 1970: 203, Väänänen 1968: 140-141.

35 Također, za rjeđe tvorbe u kasnom latinskom v. bilješku 22.

36 Buck 1904: 184.

37 Bakkum 2009: 232, 240, 401.

38 Horrocks 2010: 175, 283, Adrados 1999: 159, 249, 300, Conrad 1930: 128. Također, nastavak na *-sc-* se ne pronalazi kod Homera, nego tek nakon njega i smatra se da je lidijско-karijskog porijekla (Conrad 1930: 128).

tvorbi deminutiva) te nastavak umanjenica ženskih³⁹ imenica *-itta* koji nije latinskoga podrijetla, a odražava se u tal. kao *-etta*, u ret. rom. i fr. kao *-et(te)* te u šp. kao *-ito*.⁴⁰

Velika većina deminutiva imenica u latinskom jeziku u početku ima značenje deminutivnosti, afektivnosti i dražesti, deminutivi pridjeva mogu označavati elativnost, glagoli mogu izražavati uzastopno ponavljanu radnju, a kasnije se takvo značenje gubi i upotrebljavaju se zbog ekspresivnosti, dok je promjena značenja deminutiva u odnosu na pozitiv u tekstovima puno rjeđa zabilježena pojava te se javlja ili vrlo rano u latinskom jeziku ili tek u praromanskom razdoblju.⁴¹

Daljnji razvoj latinskih umanjenica u vulgarnom latinskom i praromanskom pokazuje kako umanjenice evoluiraju kao cjelovita riječ. Najzastupljeniji nastavci koji su prešli u romanske jezike u oblikovanim riječima su *-culus* i *-ellus*. Prisutne su i riječi s nastavkom *-ulus* (usp. pridjev *vetulus*,⁴² u kojega je u romanskom sinkopom nastala konsonantska skupina *-tl-* prešla u *-cl-*, te se razvijala kao i sinkopirani nastavak *-clus* (u istočnim romanskim jezicima dolazi do palatalizacije i dalje disimilacije te *l* gubi likvidni element i postaje poluvokal *i* (usp.

39 U starijem latinskom latinski nastavak *-lo-* za tvorbu umanjenica može se koristiti za izvođenje ženskog roda, kao u riječi *ancilla* 'služavka', čiji pozitiv muškog roda *anculus* nije zabilježen u književnosti, već se upotrebljavaju druge imenice u tu svrhu, te *puella* 'djevojka' od *puer* 'dječak', a takva je umanjenica muškog roda iznimno rijetka pojava u latinskom jeziku (Ernout i Meillet 1951: s. v. *anculus*, *ancilla*, *puer*). Riječ *anculus* po tvorbi nije umanjenica, već je po razvoju jednaka grčkoj imenici ἀμφίπολος i poznatog je grčkog nastavka *-πολος* (ie. **-kwel-*), koji se pojavljuje i u latinskom u *inquilinus* i riječima na *-cola* kao *agricola*, *incola* (Ernout i Meillet 1951: s. v. *anculus*).

40 Tekavčić 1970: 205. U francuskom se u nekim slučajevima pored drugih nastavaka za tvorbu umanjenica rabi i latinski nastavak *-o*, *-onis* kao u fr. *-on* (*poisson* 'riba'), koji u latinskom služi za izvođenje imenica koje označavaju ljude po nekoj upadljivoj karakteristici (*naso*, *-onis* 'nosonja'), a tako je i u šp. *camilón* 'žderonja'. Kasnije služi i za tvorbu augmentativa kao što pokazuju šp. *hombrón* 'velik čovjek' te i taj nastavak u romanskim jezicima u nekim slučajevima (uglavnom u francuskom) može gubiti vrijednost bilo deminutivnog ili augmentativnog značenja, ovisno u kojem se izvorno pojavljuje (Tekavčić 1970: 205).

41 Väänänen 1968: 149-150, 152. Najpoznatiji primjer promjene značenja je *osculum* 'poljubac' u odnosu na pozitiv *os* 'usta'. Slična promjena značenja u izvođenju pridjeva vidi se u *bellus* 'lijep' < *bonus* 'dobar' (< **ben-elo*, prema *bene*), slično i u šp. *bonito* 'lijep/zgodan' < *bueno* 'dobar' (< **bono*) (Väänänen 1968: 133-134). Drugi primjeri mogu se prepoznati tek u romanskim riječima kao što su npr. u tal. *oca* i fr. *oie* 'guska' od vulg. lat. **auca* od *avicellum* 'ptica', napol. *zoccola* 'prostitutka' od lat. *sucula* od *sus* 'svinja', šp. *pacilga* 'svinjac' od vulg. lat. *porcicula*, uz metatezu *c* i *l*, od lat. *porcus* 'prase' itd. (Bulić i Šarić 2013: 140, Väänänen 1968: 78).

42 U romanskim jezicima pojavljuju se i pridjevi nastali od *vetus*, *veteris*, kao u port. *vedro*, st. šp. *viedro*, st. fr. *viez*, tal. *vieto* i *vetere* te rum. *biet* gdje, za razliku od prethodnih pridjeva, znači jadan.

tal. *vecchio*, rum. *vechiu*, mlet. i dalm. *večo*).⁴³ U zapadnim romanskim jezicima došlo je ili do sonorizacije kod poluučenih⁴⁴ riječi ili stvaranja poluvokala *i* ispred *l*, što se izražava u st. fr. *viel* > fr. *vieux*, ili do palatalizacije u *ll*, što je u šp. dalo *j* kao u *viejo*.⁴⁵ Riječi na *-ellus* zahvatile su različite promjene, kao što je diftongizacija vokala *e*, što se očituje skoro u svim romanskim jezicima (st. šp. *añel*, fr. *agneau*, rum. *miel*), dok su se neke riječi s tim nastavkom u nekim jezicima diftongirale (dalm. *castial*), a drugdje ne (tal. *castello*, šp. *castillo*); u nekim jezicima zahvatile su ih drugačije fonetske promjene (usp. fr. *oiseau*).⁴⁶

Pored već formiranih umanjenica, u neke romanske jezike je, uz znatniju pojavu novih nastavaka, prešla i latinska tvorba umanjenica (kao u šp. *-uelo* i *-illo*, čija je vrijednost deminutiva također istrošena; tal. *-ello* i rum. *-el*).⁴⁷ Razvoj umanjenica i njihov prijelaz u romanske jezike kao jedinstvenih riječi dokazuje da su neke riječi zamrznute u deminutivnom liku sa značenjem pozitivna.

4. UMANJENICE U PLAUTOVIM KOMEDIJAMA

Analiza pokazuje da Plautove komedije zasigurno predstavljaju najveći izvor umanjenica u pretklasičnom i klasičnom latinskom, ako ne i cjelokupnoj rimskoj književnosti. U apendiks su navedene sve riječi iz komedija i fragmenata koje su po tvorbi umanjenice, neovisno o značenju u tekstu, čime je Conradov popis umanjenica⁴⁸ redigiran i nadopunjen. Kako bi se prikazala njihova tvorba, umanjenice su razvrstane prema stupnjevima tvorbe i kategorijama nastavaka, a kako bi se odredila njihova semantička polja i opisala njihova upotreba, promatraju se prema vrstama riječi koju čine njihovi pozitivni.

43 Skok 1940: 52, 80.

44 Poluučene riječi su riječi koje su kasnije prešle iz latinskog u romanske jezike te su pretrpjele drugačije fonetske promjene nego narodne riječi; učene su riječi unesene u romanske jezike najviše zaslugom književnika te se od latinskog originala razlikuju jedino po romanskom nastavku (Klajn 1987: 14-15).

45 Klajn 1987: 65, Skok 1940: 146.

46 Ligorio 2018: 32, 50. Složene fonetske promjene koje spadaju u prvu romansku palatalizaciju, koja se zatječe u francuskom jeziku u razvoju riječi *oiseau* i njoj sličnima, pružaju jasan dokaz gubitka shvaćanja deminutiva po tvorbi složenima te se i ovdje ponašaju kao jedna cjelina u daljnjem fonetskom razvoju u romanskim jezicima (Skok 1940: 136).

47 Vinja 1998: 57.

48 Conrad 1930: 129-134.

4. 1. Tvorba umanjenica

4. 1. 1. Umanjenice prvog stupnja na *-lus*

Prva kategorija tvorbe umanjenica prvoga stupnja su umanjenice na *-lus*, gdje se spajaju i asimiliraju deminutivni nastavak i završni konsonant osnove. Asimilacija se zbilila samo u nekim slučajevima, tj. kad osnova završava na *-l-* (*ancilla, medulla, medullitus, ocellus, patellarius, singillatim, sitella, Sitellitergus, tabella*), na *-n-* (*asellus, bellaria, bellissimus, bellus, corolla, crumilla, lenullus, lupillus, mellilla, necullus, nullus, persolla, tegillum, tigillum, ullus*), na *-r-* (*ampulla, ampullarius, flabellifera, gravastellus, libella, libellus, misellus, Mostellaria, peditastellus, puella, pullarius, pullus*),⁴⁹ *rallus, scintilla, scintillare, stella, tenellus*) te u slučaju spajanja *-t-* sa *-l-* (*albicapillus, capillus, tranquillitas, tranquillus*, gdje obično konsonantska kombinacija *-tl-* prelazi u *-cl-*, osim vjerojatno iza nenaglašenoga sloga u pralatinom, gdje dolazi do asimilacije u *-ll-*).⁵⁰ U primjerima se može zamijetiti i ranije objašnjena varijacija u vokalu ispred asimiliranog *-ll-*, ali i iznimke kao npr. u *ancilla* (< *anculus*) i *singillatim* (< *singuli*) naspram *ocellus* (< *oculus*) i *tabella* (< *tabula*).

Pojavljuje se i glagol *scintillare*, koji je vjerojatno izveden iz umanjenice *scintilla*.

4. 1. 2. Umanjenice prvog stupnja na *-ulus*

Druga kategorija tvorbe umanjenica prvoga stupnja su one čijim pozitivima se na osnovu dodaje nastavak *-ulus*, kojim se mogu tvoriti umanjenice imenica i pridjevi prve i druge deklinacije, kao što su *aeneolus, aenulum, aerumnula, aliquantulum, amiculum, animulus, anulatus, anulus, aquola, argenteolus, armariolum, Aulularia, aureolus, batiola, belliatulus, bellitudo, blandiloquentulus, bucculentus*,⁵¹ *calceolarius*,

49 Riječ *pullus* 'mlado životinje' možda nastaje od *puer* ili možda *pusus* te se povezuje s grčkim πῶλος, a prepoznaje se i u romanskim jezicima kao tal. i šp. *pollo*, fr. *poule* u sličnom značenju (Ernout i Meillet 1951: s. v. *pullus*).

50 Matasović 2010: 67. Također, u tom slučaju bi *tranquillus* odstupao od pravila budući da vjerojatno nastaje od **trans-quiet-lo* (Ernout i Meillet 1951: s. v. *tranquillus*).

51 Za pridjeve koji završavaju na *-ulentus*, kao što su kod Plauta *bucculentus, luculentus* i *truculentus*, nije sasvim jasno radi li se o pridjevskom nastavku *-ulentus* ili o pridjevskom nastavku *-entus* koji se stavlja na postojeći deminutivni nastavak, ali ovdje se uzima kao pridjev razvijen iz deminutiva (Adams 2007: 522, Palmer 1954: 238, Divković 1900: s. v. *bucculentus, luculentus, truculentus*, također v. bilješku 18).

caltula, catulinus, catulus,⁵² *cistula, columbula, commodule, commodulum, corbula, crepidula, crocotula, crustulum, culcitula, digitulus, ebriolus, equola, exornatus, fabula, famulus, febriculosus, ficula, filiola, filiolus, focolus, formula, guttula, hamulus, hariola, hariolus, horiola, horridulus, ioculus, iugulum, lectulus, limbularius, limulus, lingulaca, linteolum, locus, longule, luculentus, lunula, lusciniola, malaculus, mensula, minutulus, monerula, mundulus, nebula, negotiolum, Nervolaria, palliolum, pallula, parvulus, pauculus, paulliolatim, paululum, paululus, pessulus, pinnula, Poenulus, porculus, primulum, primulus, Pseudolus, quadrimulus, rotula, rufulus, Samiolus, scitula, scutula, sepiola, servola, servolicola, servolus, situla, sordidulus, sportula, tantulus, tippula, torulus, tremula, truculentus, tunicula, ventulus, venustus, vinnulus; zatim treće deklinacije kao *adulescentula, adulescentulus, aetatula, assula, assulatim, capitulum, celocula, edentulus, facula, luculentus, mendiculus, nepotulus, pisculentus, truculentus, ungula, valentulus, vetulus, vitulinus*⁵³; te četvrte deklinacije kao *acula, arcula, arcularius*. Navedeni primjeri pokazuju da su riječi prve i druge deklinacije sklonije takvoj tvorbi, kao što je prethodno i rečeno.*

Prisutni su i glagoli kao *baiulare, hariolare, petulare* (*hariolare* i *baiulare* vjerojatno su izvedeni iz imenica *hariolus/a* i *baiulus*).⁵⁴

52 Riječ *catulus* izvodi se iz mogućeg *cattus*, što se možda odražava u šp. i tal. *gatto*, fr. *chat* te eng. *cat*, a možda se radi i o riječima germanskoga porijekla (Ernout i Meillet 1951 s. v. *catulus*).

53 Za riječ *vitulus* pretpostavlja se da nastaje od prait. **wet-elo* 'od godine dana starosti', čiji se korijen pronalazi u lat. *vetus* 'star' i grč. (F)έτος 'godina', no nije sigurno je li porijeklom od neke druge imenske derivacije ili deminutivne kao i kasnije druga umanjena *vetulus* nastala od pridjeva, ali svakako spada u kategoriju imenica koje označavaju mlado životinje kao *catulus* i *pullus*, koje su prepoznatljivije pozitiv, pa je stoga vjerojatnije da je deminutivne tvorbe (Ernout i Meillet 1951: s. v. *vitulus*, de Vaan 2009: s. v. *vitulus*, također v. bilješke 50 i 53).

54 Za te imenice jako je teško reći spadaju li u kategoriju umanjena budući da su obje izvedene od korijena koji ima glavno značenje, a one nose aktivno značenje kao što bi mogao biti slučaj s *oculus* (Ernout i Meillet 1951: s. v. *baiulus* i *haru-*, također v. bilješku 20).

4. 1. 3. Umanjenice prvog stupnja na *-culus*

Treća kategorija tvorbe umanjenica prvoga stupnja su umanjenice s nastavkom *-culus*, koji dolazi u umanjenicama pozitiva prve i druge deklinacije, kao što su *aniticulum*, *avonculus*,⁵⁵ *feniculum*,⁵⁶ *mammicula*, *nitiduscula*, *nitidusculus*, *schoenicula*, *staticulus*; zatim treće deklinacije kao *adsentatiunculus*, *aedicula*, *amatorculus*, *apicula*, *aratiuncula*, *auricula*, *breviculus*, *canicula*, *carbunculus*, *corculum*, *corpuscum*, *crepusculum*, *crusculum*, *curculiunculus*, *dicaculus*, *dulciculus*, *ensiculus*, *faenusculum*, *fraterculus*, *grandiculus*, *homunculus*, *laterculus*, *lenunculus*, *lolliguncula*, *lolligunculus*, *masculus*, *matercula*, *melculum*, *meretricula*, *molliculus*, *morsiuncula*, *muliercula*, *munusculum*, *musculus*, *occasiunculus*, *oppressiunculus*, *osculum*, *paniculus*, *passerculum*, *pauperculus*, *peniculus*, *Peniculus*, *perieratiuncula*, *pulvisculus*, *ratiuncula*, *securicula*, *sicilicula*, *sororcula*, *sucula*, *suduculum*, *surculus*, *surpiculus* (*scirpiculus*), *tusculum*, *unguiculus*, *uxorcula*, *vasculum*, *verculum*; također četvrte deklinacije kao što su *articulatim*, *articulus*, *cincticulus*, *Cornicula*, *manicula*; te pete deklinacije kao što su *diecula*, *recula*, *specula*. Očekivano, prevladavaju umanjenice čiji je pozitiv treće deklinacije. Nalazimo i jednu takvu deminutivna tvorbu pozitiva pete deklinacije.

Pored imenica i pridjeva, i prilozi tvore deminutivni derivat s nastavkom *-culus*, kao što su *ampliuscule*, *clanculum*, *complusculus*, *liquidiusculus*, *maiusculus*, *meliusculus*, *minusculus*, *plusculum*, *posticulum*, *saepiuscule*, *tardiusculus*, *unctiusculus*. Iz primjera se vidi kako neke riječi s tim deminutivnim nastavkom zadržavaju značenje priloga, dok se druge mijenjaju u pridjeve.

Takva tvorba zatječe se i u glagola kao što su *deosculari*, *missiculare*, *osculari*, *pandiculari*. Jedino su *missiculare* i *pandiculari* pravi deminutivni derivati pozitiva koji je glagol, dok *deosculari* i *osculari* potječu od postojeće imenice s deminutivnom tvorbom *osculum*.

55 Umanjenica se pronalazi s infiksom **-en-* koji se pojavljuje u latinskom i keltskom, gal. *ewythr* i bret. *eontr*, te mijenja značenje u 'ujak', a sa sufixom na **-en* pronalazi se i u germanskom kao u st. v. njem. *oheim* i st. eng. *eam* u istom značenju (Ernout i Meillet 1951: s. v. *auus*). Očekivana umanjenica **aviolu* pronalazi se u zapadnim romanskim jezicima, kao u port. *avô*, šp. *abuelo*, okc. *aviol*, *aujol* i fr. *aieul* 'djed' (Skok 1940: 108-109).

56 Budući da označava biljku *komorač*, tvorbeno može biti umanjenica od *fenum*, ali nije isključena i druga vrsta derivacije.

4. 1. 4. Umanjenice drugog stupnja na *-ellus* i *-illus*

Umanjenice tvorene nastavcima *-ellus* i *-illus* smatraju se dvostrukim umanjenicama ili umanjenicama drugoga stupnja zbog dodavanja deminutivnoga nastavka *-lus* na postojeći deminutivni nastavak *-(c)ulus*. Zbog sličnosti mogu se pomiješati s umanjenicama koje zbog tvorbe dodavanjem deminutivnoga nastavka stvaraju sličan „efekt”, poput navedenih umanjenica prve kategorije prvog stupnja. Nastali vokal iza asimiliranog *-ll-* može biti *-e-* i *-i-*, kao što je ranije navedeno, pa se kod Plauta pronalaze umanjenice s *-e-* *agnellus, anellus, catellus, cistella, Cistellaria, cistellatrix, clitellarius, labellum, turbella, vitellus, volsella*; a s *-i-* su *aliquantillum, anguilla, armilla, catillatum, cavilla, cavillatio, cavillator, conspicillum, frustillatim, haedillus, murmurillum, papilla, pausillus, pauxillatim, pauxillisper, pauxillum, pauxillus, perpauxillus, pistillus, ploratillum, pusillus, putillus,*⁵⁷ *quantillus, regillus,*⁵⁸ *satillum, suilla, tantillum, tantillus, todillus, verberetillum, vixillum*. U brojnim slučajevima tvorbe umanjenica na *-illus* kasnije u latinskom dolazi nastavak *-ellus*. Od takve tvorbe pronalazi se jedino glagol *occillare*.⁵⁹ Tom tvorbenom tipu pripadaju i *ancillula, bellulus*, koje nalikuju umanjenicama trećega stupnja, ali budući da su nastale od umanjenica prvoga stupnja prve kategorije, ulaze u ovu skupinu.

4. 1. 5. Umanjenice trećega stupnja na *-llulus*

Daljnje derivacije umanjenica u latinskom jeziku isprva su vrlo rijetke, dok su u kasnom latinitetu vrlo učestale, ali u većini slučajeva nisu prešle u romanske jezike.⁶⁰ U Plautovim komedijama takve umanjenice nastaju jedino kada se deminutivni nastavak *-ulus* dodaje nastavku drugog stupnja na *-ellus* i *-illus*, nekad možda zbog izražavanja deminutivnosti, jer se smisao u prethodnoj tvorbi izgubio, ali u većini slučajeva radi bolje zvučnosti i izraženosti izgovorene riječi, kao što je slučaj s Plautovim umanjenicama *cistellula, pausillum, pauxillulus* koje ulaze u tu kategoriju.

57 Riječ je najvjerojatnije istoga podrijetla kao i *pusillus* od *pusio* s promjenom konsonanta s u t.

58 Teško je reći pripada li ta umanjenica prvom ili drugom stupnju, budući da riječ *regulus* od koje nastaje nije nužno umanjenica od *rex*, već i deverbálni supstantivirani pridjev glagola *regere* (v. bilješku 20).

59 Vjerojatno je nastao od *occare* 'braniti, raditi', ali nije nužno deminutivna tvorba.

60 V. bilješku 22.

4. 1. 6. Umanjenica na -sc-

Pored svih latinskih nastavaka i tvorbenih tipova, u Plautovim komedijama – koje sadržavaju velik broj grčkih riječi i izraza, jer su zasnovane na grčkim uzorima – pronalaze se i i umanjenice preuzete iz grčkoga jezika. Kod Plauta nalazimo i riječi s deminutivnom tvorbom na -sc-, ali iako je nalazimo u grčkim imenima, smatra se da nije grčka tvorba, već lidijsko-karijskog porijekla.⁶¹ Primjeri takve vrste umanjenica po tvorbi su u najvećem broju grčka osobna imena i jedna opća imenica, a to su *Ampelisca*, *Collybiscus*, *Halisca*, *Lampadiscus*, *lemniscus*, *Lyciscus*, *Olympiscus*, *Pardalisca*, *Phaniscus*, *Sophoclidisca*, *Stephaniscidium*.

4. 2. Upotreba i značenje umanjenica

Velik broj riječi koje su formalno umanjenice u latinskom jeziku nema deminutivno značenje, a neke u određenim okolnostima dobivaju stilski obojan smisao i značenje. Plaut se koristio velikim brojem umanjenica tvorenih od imenica, a pronalaze se i umanjenice pridjeva, priloga pa čak i glagola. Neke imenice zasigurno su izgubile deminutivno značenje, a pojavljuju se i u klasičnom latinskom, no mnogima nema traga u klasičnom, već samo kod Plauta i u kasnijem latinitetu. Kako bi se utvrdila upotreba i stilaska obojanost pojedinih umanjenica u komedijama, sortirat ćemo ih prema vrsti riječi od koje se tvore te prema vrsti riječi kojoj pripadaju u komedijama.⁶²

4. 2. 1. Upotreba i značenje imenica

U brojnim primjerima Plautovih umanjenica nastalih od imenice deminutivni nastavak zaista je moguć nositelj deminutivnoga značenja u odnosu na pozitiv, dok kod brojnih primjera deminutivi proizlaze iz afektivnosti te time ne označavaju da je nešto malo, nego subjektivni stav prema stvari ili osobi. U slučaju osoba to je zamjetno kod osobnih imena kao *Ampelisca*, *Collybiscus*, *Halisca*, *Lampadiscus*, *Olympiscus*, *Pardalisca*, *Phaniscus*, *Sophoclidisca*, *Stephaniscidium* te *Cornicula*, *Peniculus*, *Samiolus* i *Sitellitergus*. Jasno je da se ne radi o osobama koje su pojavom manje od

61 V. bilješku 39.

62 Umanjenice uglavnom predstavljaju vrstu riječi od koje su izvedene, imenice su imenice, glagoli su glagoli, dok s prilozima i prijedlozima dolazi do miješanja, gdje očekivano umanjenice izvedene od pridjeva mogu funkcionirati kao pridjevi i kao prilozni, kao i njihovi pozitivni, dok pored njih postoje i umanjenice od priloga koje funkcioniraju kao pridjevi u tekstu.

ostalih nego o mogućem iskazu govornikove afektivnosti prema njima: *Accipe hanc cistellam, Halisca*. [Primi ovaj kovčežić, Haliska.] (Cist. 637); *Olfacta igitur hinc, Penicule*. [Pomiriši onda ovamo, Penikule.] (Men. 169). U obzir se mogu uzeti i imena komedija kao što su *Aulularia, Cistellaria, Mostellaria, Nervolaria, Poenulus, Pseudolus* – ni tu se ne misli na njihovu doslovnu deminutivnost, kao ćupić, kako bi se istaknula primjerice mala količina novca koja u njega stane. U istoimenoj komediji pojavljuje se i pozitiv *aula*, a nigdje deminutiv iz naslova, te se time ne daje odnos veličina: *Perii hercle. Aurum rapitur, aula quaeritur*. [Umro sam, herkula mi. Zlato je oteto, ćup je tražen.] (Aul. 392); ... *si quis illam invenerit / aulam onustam auri*;... [... ako bi tko pronašao onaj ćup pun zlata;...] (Aul. 611).

Pored toga, nemoguće je govoriti o deminutivnosti u riječima *cistula, cistella* i *cistellula*, osim možda pretpostavljajući razliku u odnosu na *cista* 'kovčeg', što se ne pojavljuje u istoimenoj komediji, te to navodi na zaključak da ni umanjence drugog i trećega stupnja ne označavaju umanjenicu umanjence po značenju, nego su to samo po obliku. Tako se pored *cistella* i *cistellula* u odnosu na *cistula*, može govoriti i o *anellus* u odnosu na *anulus*: *Faciendum est puerile officium: conquiniscam ad cistulam*. [Treba uraditi dječje djelo: čučnut ću se do kovčežića.] (Cist. 657); *Sed quid hoc est, haec quod cistella hic iacet / cum crepundiis?* [Ali što je ovo, kako to da ovaj kovčežić ovdje leži s igračkama?] (Cist. 655–656); *Quid quaeris? {Hal.} Cistellula hinc mi, adulescens, evolavit*. [Što tražiš? {Hal.} Kovčežić mi je, mladiću, odletio.] (Cist. 773); *Si effexis hoc, soleas tibi dabo, et anulum in digitum aureum et bona plurima*. [Ako bi učinio ovo, dat ću ti sandale, i zlatni prsten za prst i mnoga druga dobra.] (Cas. 708/9); *Non meministi me auream ad te afferre natali die / lunulam atque anellum aureolum in digitum?* [Zar se ne sječaš da sam ti na rođendan donio zlatni polumjesec i zlatni prsten za prst?] (Epid. 639–640).

Slično je i sa životinjama koje se navode u komedijama, kao što su *agnellus, anguilla, anitacula, apicula, asellus, canicula, catellus, catulus, columbula, curculiunculus, equola, haedillus, lusciniola, monerula, musculus, passerculus, tippula, vitellus*.⁶³ Jedino u slučaju tepanja, što je jasno posvjedočeno, zaista odgovara smisao deminutivnosti i afektivnosti iz iskazivanja dražesti: *Dic me igitur tuom passerculum, gallina, coturnicem, / agnellum, haedillum me tuom dic esse et vitellum, / prehende auriculis, compara labella cum labellis!* [Reci mi onda sam tvoj vrapčić, kokoš, prepe-

63 Riječi *anitacula* i *monerula* vjerojatno tvorbena spadaju u deminutive, ali nije nužno i sigurno da i kod Plauta značenjem čine deminutive.

lica, janje, kozlić reci da sam tvoj i telence, primi me za uši, spoji usne s usnama!] (Asin. 666–668); *Dic igitur med aniticulum, columbulam, catellum, / hirundinem, monerulam, passerulum putillum*. [Nazovi me onda patkicom, golubicom, psićem, lastavicom, čavkom, malim vrapčićem.] (Asin. 693–694).

Za neke nazive životinja moguće je iznaći značenje deminutivnosti zbog njihove prirode, ali budući da i drugi nazivi životinja podliježu deminutivnim nastavcima, to ne mora biti slučaj. Takve imenice su *curculiunculus*, *musculus*, *apicula* koje se zbog sićušnosti životinja koje znače mogu shvatiti kao odraz njihove stvarne male veličine.

Primjećuje se i velika brojnost umanjenica koje označavaju dio vlasništva i pripadnost, kao što su riječi koje se odnose na domaćinstvo, gdje je također moguće da se radi o vrsti afektivnosti zbog posjedovanja tih predmeta.⁶⁴ Takve riječi su *aedicula*, *ampulla*, *ampullarius*, *ancilla*, *ancillula*, *anellus*, *anulus*, *aquola*, *arcula*, *armariolum*, *armilla*, *calceolarius*, *caltula*, *celocula*, *cincticulus*, *cistella*, *cistellatrix*, *cistellula*, *cistula*, *clitellae*, *clitellarius*, *conspicillum*, *corbula*, *corolla*, *crepidula*, *crocotula*, *crumilla*, *culcitula*, *facula*, *flabellifera*, *hamulus*, *horiola*, *lectulus*, *lemniscus*, *libella*, *libellus*, *limbularius*, *linteolum*, *loculus*, *mendicula (tunica)*, *mensula*, *munusculum*, *palliolum*, *pallula*, *patellarius*, *pistillus*, *portisculus*, *posticulum*, *recula*, *regilla (tunica)*, *scutula*, *servola*, *servolus*, *sitella*, *situla*, *sportula*, *tabella*, *tegillum*, *tigillum*, *torulus*, *tunicula*, *tusculum*, *vasculum*, *volsella*. Tako bi netko mogao reći za svoju kuću *kućica* ili za krevet *krevetić*, što ne mora značiti da su njegovi kuća i krevet manji od kuća i kreveta ostalih ljudi, ali konotacije koje se iz tog odnosa razvijaju imaju snažni komički efekt. S druge strane, treba uzeti u obzir i tematiku tih komedija – njihova radnja se odvija u domaćinstvima te time takve riječi jednostavno spadaju u vokabular sredine u kojoj se odvija radnja i normalno je da će biti zastupljenije nego npr. opisi krajolika. Od predmeta za koje bi se pak moglo reći da spadaju u privatno vlasništvo te osim afektivnosti mogu nositi nastavak umanjenice zbog svoje sićušnosti, to su razne igračke koje se spominju u komediji *Cistellaria* kao što su *ensiculus*, *maniculae*, *securicula*, *sicilicula* i *sucula*. Ako ih je pretpostaviti u kontekstu igračaka, tada je njihovo deminutivno značenje opravdano te time označavaju malenkost, i moguće bezvrijednost predmeta kao što je igračka u odnosu na druge predmete koje služe pravoj svrsi, ali i afektivnost kao *medvjedić*, *autić*.

64 Conrad 1930: 140.

Imenice koje se tiču dobi određene osobe ili životinje za iskaz njihove mladosti kao što je to slučaj s *catulus*, *pullus* i *vitulus*, koje same po sebi ne nose značenje umanjenice, a označavaju mlado životinje što su u komedijama i *adulescentulus*, *adulescentula* i dr., više dolaze u označavanju afektivnosti nego dobi osoba i životinja: *Atque cum alieno adulescentulo dixit*. [K tomu sa stranim mladićem kaže.] (Mil. 367).

Pusillus i *putillus*, umanjenice od *pusio* 'dječak, dječčić' rabe se u obliku pridjeva za oznaku malenkosti u značenju *malen* kao u *mus pusillus* (Truc. 868) i *passerculum putillum* (Asin. 694).⁶⁵

Na kraju preostaje veliki broj imenica koje se rabe nepromjenjivo u obliku umanjenica i pozitiva, bez razlike u značenju. Za primjer se mogu uzeti dvije koje daju jasan dokaz tome kao što su *leno*, *lenullus*, *lenunculus*⁶⁶ i *ratio*, *ratiuncula*: *Hic neque periurus leno est nec meretrix mala*. [Ovdje nema nepoštenoga svodnika niti loše kurtizane.] (Capt. 57); *Ita ut occepi dicere, / lenulle, de illa pugna...* [Tako kao što sam započeo pričati, svodniče, o onoj bitci...] (Poen. 471); *Sic dedero: aere militari tetigero lenunculum*. [Ovako ću platiti: dotaknut ću svodca vojnim novcem,] (Poen. 1286); *Quattuor minae perierunt plane, ut ratio redditur*. [Četiri mine su zasigurno nestale, kao što račun prikazuje.] (Men. 206); *Ibo intro atque intus subducam ratiunculam*. [Ući ću i unutra ću sračunati računicu.] (Capt. 192).

4. 2. 2. Upotreba i značenje pridjeva i priloga

Pridjevi i prilozni također se pojavljuju u velikoj mjeri u obliku deminutiva. Premda su neki pridjevi teško zamislivi u značenju umanjenice, kao što je *primulus*, za koji teško da ima druge mogućnosti nego rabiti ga u jednakom značenju kao *primus*, postoje pridjevi i prilozni koji bi se mogli svrstati u potencijalno stilski obojane kategorije značenja koje im daje takav sufix.

Jedno od mogućih značenja nekih pridjeva i priloga je elativnost.⁶⁷ Takvi pridjevi mogli bi biti *putillus* u *passerculum putillum* (Asin. 694) i

65 Ista pojava zapaža se u španjolskom u slučaju riječi *chico*, što prvotno znači 'malen' s obzirom da je nastalo od latinskog *ciccum* (što prvo znači 'koštica' pa iz toga 'malen', a iz toga proizlazi i imenica u značenju 'dječak' (Klajn 1987: 63).

66 Ovdje se zapaža i dvostruka tvorba prvoga stupnja deminutiva, kao što je slučaj s imenicom *homo*, što može biti *homunculus* i *homullus*.

67 Väänänen 1968: 150.

drugi derivati toga pozitiva, *rallus* u *tunicam rallam* (Epid. 230), *tenellus* u *tenellam Casinam* (Cas. 108), isto tako i neki prilozi kao *pauxillum*, *vixillum*. U tom slučaju bi se shvatili u značenju *vrlo malen*, *vrlo rijedak*, *vrlo nježan* te *vrlo malo* i *jedva/gotovo*. Poznato je da pridjev *tantillus*, koji se češće javlja u književnosti, znači 'tolicni'. Neki drugi pridjevi i prilozi elativnoga smisla su *aliquantillum*, *aliquantum*, *minutulus*, *parvolus*, *pauculus*, *paululum*, *paululus*, *pausillulum*, *pausillus*, *pausillulus*, *pauxillatim*, *pauxillisper*, *pauxillus*, *perpauxillus*, *pusillus*, *quantillus*, *tantillum*, *tantillus*. Primjeri u kojima se takvi pridjevi i prilozi zatječu ne potvrđuju nužno takvo značenje; moguće je da je ono u nekim slučajevima istrošeno zbog pretjerane upotrebe deminutivnoga sufiksa: *Et minusculum alterum, quasi vixillum vinarium*. [I drugo nešto manje (ime), gotovo kao posuda za vino.] (Trin. 888).

Suprotan slučaj mogao bi biti kod pridjeva kod kojih deminutivnost određuje *pomalo nečega*, kao što je *rufulus* koji se u tekstu nalazi i pored *aliquantum* (Asin. 400) u mogućem značenju *crvenkast* i *nešto crvenkast/crveniji* u odnosu na *rufus* 'crven, riđ', ali ni to ne mora nužno biti tako.⁶⁸ Svakako, taj je pridjev možda najbolji dokaz da se kod Plauta elativnost može pronaći jedino kod pridjeva i priloga koji već označavaju deminutivnost dok drugi mogu samo nositi značenje *malo nečega* što izvorno određuju.

Zanimljiva je tvorba umanjenica od komparativa priloga kao *ampliuscule*, *complusculus*, *liquidusculus*, *maiusculus*, *meliusculus*, *minusculus*, *nitiduscule*, *nitidusculus*, *plusculum*, *tardiusculus*, *untiusculus*. Značenje takvih priloga može se podudarati s prethodnom kategorijom pridjeva. Tako bi se npr. *minusculus*, *meliusculus* i *tardiusculus* mogli prevesti kao *malo/nešto manji*, *malo/nešto bolji* i *malo/nešto kasniji*: *Et minusculum alterum, quasi vixillum vinarium*. [I drugo nešto manje (ime), gotovo kao posuda za vino.] (Trin. 888); *Si eris verax, tua ex re, facies ex mala meliusculam*. [Ako bi bio istinit, iz svoje loše stvari učinit ćeš ju nešto boljom.] (Capt. 959); *Eo, sum tardiuscula*. [Idem, malo kasnim.] (Cist. 380).

Ostali pridjevi koji se ne mogu svrstati u bilo koju kategoriju po značenju vjerojatno imaju oblik umanjenica analogijom prema drugim riječima koje je zahvatila ista tvorba.

68 Conrad 1930: 139.

4. 2. 3. Upotreba i značenje glagola

Pored imenica, pridjeva i priloga, koji bi hipotetski u nekim okolnostima mogli imati deminutivno značenje, u Plautovim komedijama pojavljuju se i glagoli s deminutivnim nastavkom, kao što su *baiulare*, *deosculari*, *hariolare*, *missiculare*, *ocillare*, *osculari*, *pandiculari*, *petulare*, *scintillare*. Kao što je u prethodnom poglavlju o tvorbi rečeno, jedino *missiculare*, *ocillare*, *pandiculari* i *petulare* ne poznaju imenice koje bi prethodnim prelaskom u deminutive tvorile takve glagole. Pored toga, glagol *ocillare* već ima drugačije značenje ('razbiti') u odnosu na *occare*, a kod *petulare* se već može odrediti naznaka neke *upornosti* u odnosu na značenje glagola *petere*. Tako, glagolima koji imaju deminutivni nastavak pripisuje se značenje uzastopno ponavljane radnje, kao što je slučaj s iterativnim glagolima. Preostali *missiculare* i *pandiculari* na mjestima u kojima se pojavljuju nemaju nužno takvo značenje: *Quod ad me attinuit, ego curavi: quod mandavisti mihi / impetratum est, emptā ancilla, quod tute ad me litteras / missculabas*. [Što se mene tiče, pobrinuo sam se: ono što si mi naložio je obavljeno, služavka je kupljena, u vezi čega si mi (često) slao pisma.] (Epid. 130–132); *Ut pandiculans oscitatur*. [Kako se ljubi protežuckajući se.] (Men. 833).

5. ZAKLJUČAK

Analiza umanjenica u istraživanom korpusu potvrdila je polaznu hipotezu i jasno pokazala da se u većini slučajeva ne radi o pravim umanjenicama – pojavljuju se u pretjerano velikom broju i u kontekstu koji to ne potvrđuje. Na brojnim je primjerima pokazana njihova istrošena semantička vrijednost. Deminutivni nastavci u formalnom smislu svim riječima daju osnovu a- i o-deklinacije, a glagolima osnovu prve konjugacije, što dovodi do redukcije ostalih deklinacija. Njihova upotreba najčešće proizlazi iz izražavanja afektivnosti prema osobama, životinjama i predmetima koje likovi posjeduju. Tako su to primjeri riječi koje služe tepanju, nazivi osobnih predmeta, dječjih igračaka i životinja te mladih osoba i životinja. Mnoge druge se umanjenice koriste u nepromijenjenom značenju kao i njihovi pozitivni. U slučaju pridjeva i priloga primjećuje se nešto znatnija promjena u značenju deminutiva, a neki takvi primjeri pokazuju elativno značenje. Glagolskih deminutivnih derivata je vrlo malo. Neki su izvedeni iz već postojećih imenica, a neki su pravi deminutivi glagola. Pravim glagolskim deminutivima po tvorbi u nekim primjerima je promijenjeno značenje u odnosu na pozitiv, dok ostali imaju značenje uzastopno ponavljane radnje.

Zaključno, umanjenice u Plautovim komedijama uglavnom nemaju deminutivno značenje, što je dokaz njihove semantičke istrošenosti. U nekim slučajevima moguće je odrediti stilsku osobitost, ali i na takvim mjestima nerijetko se zameće značenje zbog njihove prevelike učestalosti. Raznolikost likova s obzirom na njihov društveni stalež ipak nije dovoljno raznovrsna da bi se samo upotrebom umanjenica prikazala jasna razlika u kvaliteti govora, ali može se reći kako su umanjenice koje imaju manju učestalost, a izgubile su deminutivno značenje, najučestalije u govoru likova sa samoga dna društvene ljestvice, kao što su neugledne žene i robovi. Gomilanje deminutiva pjesniku služi kao sredstvo za postizanje komičkog učinka na njegovu publiku.

IZVORI⁶⁹

Plautus: *Amphitrus*, *Asinaria*, *Aulularia*, *Bacchides*, *Captivi*, *Casina*, *Cistellaria*, *Curculio*, *Epidicus*, *Menaechmi*, *Mercator*, *Miles Gloriosus*, *Mostellaria*, *Persa*, *Poenulus*, *Pseudolus*, *Rudens*, *Stichus*, *Trinummus*, *Truculentus*, *Vidularia*, *Fragmenta*.

69 Izvori su pregledavani pomoću programa *Diogenes*.

LITERATURA**ADAMS 2004**James Noel Adams, *Bilingualism and the Latin Language*, Cambridge 2004.**ADRADOS 1999**Francisco Rodríguez Adrados, *Historia de la lengua griega de los orígenes a nuestros días*, Madrid 1999.**BAKKUM 2009**Gabriël Cornelis Leonides Maria Bakkum, *The Latin Dialect of the Ager Faliscus*, Amsterdam 2009.**BUCK 1904**Carl Darling Buck, *Grammar of Oscan and Umbrian*, Boston 1904.**BULIĆ I ŠARIĆ 2013**Nada Bulić – Maria Mariola Šarić, *Gramatičke značajke vulgarnog latinskog*, Split 2013.**CLACKSON 2011**James Clackson, *Companion to the Latin Language*, Oxford 2011.**CLACKSON I HORROCKS 2007**James Clackson i Geoffrey Horrocks, *The Blackwell History of the Latin language*, Oxford 2007.**CONRAD 1930**Fritz Conrad, Die Deminutive im Altlatein, *Glotta*, 19 (1/2), Göttingen 1930, 127-148.**DE VAAN 2008**Michael de Vaan, *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden-Boston 2008.**DIVKOVIĆ 1900**Mirko Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1900, Reprint 1991.**ĐURIĆ 1951**Miloš N. Đurić, *Istorija helenske književnosti*, Beograd 1951.**ERNOUT I MEILLET 1951**Alfred Ernout i Antonie Meillet, *Dictionnaire etymologique de la langue latine: histoire des mots*, Paris 1951.**HAMMOND, MACK I MOSKALEW 1997**Mason Hammond, Arthur W. Mack i Walter Moskalaw, *Plautus – Miles gloriosus*, Harvard 1997.

HORROCKS 2010

Geoffrey Horrocks, *Greek: A History of the Language and its Speakers*, Oxford 2010.

KLAJN 1987

Ivan Klajn, *Istorijska gramatika španskog jezika*, Beograd 1987.

LIGORIO 2018

Orsat Ligorio, Diftongizacija u dalmatoromanskim reliktima latinskog sufiksa -ĕllu, -a (iz balkanskog latiniteta XII), *Južnoslovenski filolog*, 64 (1), Beograd 2018, 31-59.

LINDSAY 1892

Willace Martin Lindsay, Diminutives in -culus. Their Metrical Treatment in Plautus, *The Classical Review*, 6 (3), Cambridge 1892, 87-89.

MAROUZEAU 1949

Jules Marouzeau, *Quelques aspects de la formation du latin littéraire*, Pariz 1949.

MAŠKIN 1987

Nikolaj Aleksandrovič Maškin, *Istorija starog Rima*, prev. Miroslav Marković, Beograd 1987.

MATASOVIĆ 2010

Ranko Matasović, *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*, Zagreb 2010.

MATASOVIĆ 2016

Ranko Matasović, *Lingvistička povijest Europe*, Zagreb 2016.

NEČAS HRASTE 2019

Danjel Nečas Hraste, *Starolatinski natpisi*, Zadar 2019.

PALMER 1954

Leonard Robert Palmer, *The Latin Language*, London 1954.

PERNA 1955

Raffaele Perna, *L'originalita di Plauto*, Bari 1955.

SKOK 1940

Petar Skok, *Osnovi romanske lingvistike, svezak II. Historijska fonetika romanskih jezika (nenaglašeni vokali i konsonanti)*, Zagreb 1940.

TEKAVČIĆ 1970

Pavao Tekavčić, *Uvod u vulgarni latinitet (s izborom tekstova)*, Zagreb 1970.

VÄÄNÄNEN 1966

Veikko Väänänen, *Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes*, Berlin 1966.

VÄÄNÄNEN 1968

Veikko Väänänen, *Introducción al latín vulgar*, prev. Manuel Carrión, Madrid 1968.

VINJA 1988

Vojimir Vinja, *Gramatika španjolskog jezika*, Zagreb 1998.

VRATOVIĆ 1982

Vladimir Vratović, Rimska književnost, u *Povijest svjetske književnosti*, knjiga 2, Zagreb 1982, 189-312.

WEISS 2009

Michael Weiss, *Outline of the Historical and Comparative Grammar of Latin*, New York 2009.

Appendix

- acula* (Cist. 580)
adsentatiunculus (Stich. 228)
adulescentula (Epid. 43, Mil. 634, Mil. 790, Rud. 416)
adulescentulus (As. 812, Bacch. 88, Capt. 874, Cist. arg., Cist. 158, Epid. 43, Mil. 264, Mil. 367, Mil. 390, Mil. 634, Poen. 115, Ps. 871, Stich. 571, Trin. 366)
aedicula (Epid. 402)
aeneolus (fab. inc. frg. 77. 1)
aenulum (fab. inc. frg. 78. 1)
aerumnula (fab. inc. frg. 60. 1)
aetatula (Cist. 49, Most. 217, Pers. 229, Ps. 173, Rud. 894)
agnellus (Asin. 667)
albicapillus (Mil. 632)
aliquantillum (Capt. 137)
aliquantulum (Merc. 640)
amatorculus (Poen. 236)
amiculus (Curc. 356, Poen. 349)
Ampelisca (Rud. 235, Rud. 237, Rud. 334, Rud. 336, Rud. 352, Rud. 364)
ampliuscule (Most. 967)
ampulla (Merc. 927, Pers. 124, Stich. 230)
ampullarius (Rud. 756)
ancilla (Amph. 1077, Asin. 184, Asin. 804, Asin. 868, Asin. 888, Aul. 501, Bacch. 45, Cas. 254, Cas. 261, Cas. 521, Cas. 646, Cas. 651, Cas. 656, Curc. 580, Curc. 616, Epid. 131, Men. 120, Men. 620, Men. 801, Merc. arg.II, Merc. arg.II, Merc. arg.II, Merc. 201, Merc. 211, Merc. 261, Merc. 350, Mer. 390, Merc. 396, Merc. 414, Merc. 975, Mil. 794, Mil. 910, Mil. 960, Mil. 1413, Poen. 222, Poen. 1130, Pers. 341, Pers. 472, Rud. 45, Rud. 59, Rud. 712, Rud. 719, Rud. 723, Stich. 238, Stich. 432, Trin. 799, Truc. 53, Truc. 401, Truc. 530, Truc. 533, Truc. 633, Truc. 771, Truc. 772, Truc. 895, Corn. frg. 5.1)
ancillula (Cas. 193, Curc. 43, Men. 339, Mil. 795, Mil. 912, Mil. 987, Mil. 987, Mil. 1133, Rud. 74, Truc. 93)
anellus (Epid. 640, Pers. 572)
anguilla (Ps. 747)
animulus (Cas. 134, Men. 361)
aniticulum (Asin. 693)
anulatus (Poen. 981)
anulus (Asin. 778, Bacch. 327, Bacch. 328, Cas. 144, Cas. 709, Curc. 346, Curc. 360, Curc. 584, Curc. 384, Curc. 595, Curc. 601, Curc.

629, Curc. 653, Mil. 771, Mil. 797, Mil. 912 Mil. 931, Mil. 960, Mil. 988, Mil. 1049, Ps. 56, Truc. 274, Vid. 101)

apicula (Curc. 10)

aquola (Curc. 160)

aratiuncula (Truc.148)

arcula (Most. 248)

arcularius (Aul. 519)

argenteolus (Rud. 1169)

armariolum (Truc. 55)

armilla (Men. 536, Truc. 272)

articulatim (Epid. 488, Boe. frg. 1. 3)

articulus (Men. 140)

asellus (Aul. 229)

assula (Merc. 130)

assulatim (Capt. 832, Men. 859)

Aulularia (tit. fab.)

aureolus (Epid. 640, Rud. 1156)

auricula (Asin. 668, Poen. 375)

avonculus (Aul. arg.I, Aul. 35, Aul. 685, Aul. 778, Aul. 782, Aul. 799)

baiulare (Asin. 660)

batiola (Col. frg. 1. 1)

bellaria (Truc. 480)

belliatulus (Cas. 854)

bellissimus (Cist. 374, Curc. 20, Merc. 688, Merc. 812)

bellitudo (fab. inc. frg. 71. 1)

bellulus (Bacch. 1068, Cas. 848, Mil. 989, Poen. 347)

bellus (Aul. 285, Asin. 674, Asin. 676, Asin 931, Bacch. 345, Bacch. 724/5, Bacch. 1172, Capt. 956, Cas. 851, Cas. 854, Curc. 8, Curc. 521, Men. 626, Poen. 272, Poen. 1335, Poen. 1384, Rud. 425, Truc. 272, Truc. 923, Truc. 930, Truc. 934)

blandiloquentulus (Trin. 239a)

breviculus (Merc. 639)

bucculentus (Merc. 639)

calceolarius (Aul. 512)

caltula (Epid. 231)

canicula (Curc. 598)

capillus (Epid. 623, Men. 870)

capitulum (Asin. 496, Curc. 293)

carbunculus (Most. 986)

catellus (Asin. 693, Curc. 691, Stich. 620)

catillatum (Cas. 552)

catulinus (Sat. frg. 1. 1)

catulus (Asin. 184, Ep. 579, Truc. 268, fab. inc. frg. 42. 1)
cavilla (Aul. 638)
cavillatio (Stich. 228, Truc. 685)
cavillator (Mil. 642, Truc. 683)
celocula (Mil. 1006)
cincticulus (Bacch. 432)
cistella (Cist. 637, Cist. 655, Cist. 658, Cist. 676, Cist. 684, Cist. 695.,
 Cist. 703, Cist. 709, Cist. 712, Cist. 733, Cist. 738, Cist. 742, Cist.
 767, Cist. 770 Cist. 771, Rud. 1109, Rud. 1130, Rud. 1143, Rud.
 1362, fab. inc. frg. 88. 1)
Cistellaria (tit. fab.)
cistellatrix (Trin 252)
cistellula (Amph. 773, Cist. 731, Rud. 391, Rud. 1078, Cist. 731)
cistula (Amph. 420, Amph. 783, Amph. 792, Cist. 657, Rud. 389, Rud.
 1082, Rud. 1085, Rud. 1088, Rud. 1119)
clanculum (Amph. 523, Amph. 795, Amph. 797, Asin. 881, Bacch.
 317, Bacch. 375, Cas. 444, Cist. 91, Curc. 12, Curc. 22, Men. 477,
 Men. 531, Men. 560, Men. 605, Mil. 130, Mil. 822, Mil. 934, Mil.
 985, Most. 698, Most. 1044/5, Poen. 913, Rud. 57, Rud. 302, Rud.
 356, Rud. 1189, Trin. 798, Trin. 804, Truc. 408, Truc. 670)
clitellarius (Most. 780, Most. 781)
Collybiscus (Poen. 170, Poen. 194)
columbula (As. 693)
commodule (Cist. 741, Rud. 468, Stich. 690)
commodulum (Mil. 750)
complusculus (Rud. 131)
conspicillum (Cist. 91, Par. frg. 1. 1)
corbula (Aul. 366)
corculum (Cas. 361, Cas. 367, Most. 986)
Cornicula (Corn. frg. 1)
corolla (Bacch. 70, Ps. 1265, Ps. 1299)
corpusculum (Cas. 483)
crepidula (Pers. 464)
crepusculum (Cas. 40, Cond. frg. 1. 1, Par. frg. 1. 1)
crocotula (Epid. 231)
crumilla (Pers. 687)
crusculum (Cist. 408)
crustulum (Stich. 691)
culcitula (Most. 894/5)
curculiunculus (Rud. 1325)
deosculari (Cas. 136, Cas. 454, Cas. 467)
dicaculus (Asin. 511, Cas. 529)

diecula (Ps. 503)
digitulus (Bacch. 675, Poen. 566, Rud. 720)
dulciculus (Poen. 390)
ebriolus (Curc. 192, Curc. 294)
edentulus (Cas. 549, Most. 275, Men. 864, Poen. 700)
ensiculus (Rud. 1156, Rud. 1157, Rud. 1160)
equola (Cist. 308)
exornatulus (Cist. 306)
fabula (Stich. 690)
facula (Pers. 515)
faenusculum (Ps. 287)
famulus (Asin. 184, Mil. 351)
febriculosus (Cist. 406)
feniculum (Ps. 814)
ficula (Stich. 690)
filiola (Cist. 571, Cist. 665, Rud. 39, Rud. 106)
filiolus (Capt. 876, Truc. 640, Truc. 805, Truc. 805)
flabellifera (Trin. 251)
foculus (Capt. 847, Pers. 104)
formula (Pers. 229)
fraterculus (Cist. 451, Cist. 452)
frustillatim (Curc. 576)
grandiculus (Poen. 481)
gravastellus (Epid. 620)
guttula (Epid. 554)
haedillus (Asin. 667)
Halisca (Cist. 637)
hamulus (Stich. 289)
hariola (Mil. 693, Rud. 1139, Rud. 1140)
hariolare (Asin. 316, Asin. 579, Asin. 924, Cist. 746, Mil. 1256, Rud. 347, Rud. 377, Rud. 1141)
hariolus (Amph. 1132, Cas. 356, Most. 571, Men. 76, Poen. 791, Rud. 326, Truc. 602)
homunculus (Capt. 51, Rud. 154/5, Trin. 491)
horiola (Trin. 942)
horridulus (Ps. 68)
ioculus (Most. 923, Merc. 993, Rud. 729, Stich. 23, Truc. 104)
iugulum (Merc. 613)
labellum (Asin. 668, Asin. 668, Asin. 797, Mil. 1335, Poen. 366, Poen. 383, Poen. 385, Poen. 388, Ps. 67, Ps. 1259)
Lampadiscus (Cist. 544)
laterculus (Poen. 325)

lectulus (Pers. 759)
lemniscus (Poen. 1286)
lenullus (Poen. 471)
lenunculus (Poen. 1286)
libella (Capt. 947, Cas. 316, Ps. 98, Ps. 629, Ps. 1146)
libellus (Ps. 706)
limbularius (Aul. 519)
limulus (Bacch. 1130)
lingulaca (Cas. 497, Cas. 498)
linteolum (Epid. 230)
liquidiusculus (Mil. 665)
loculus (Cas. 447, Cas. 457, Men. 691, Mil. 852, Stich. 620)
lolliguncula (Cas. 493)
longule (Men. 64, Rud. 266)
luculentus (Mil. 952, Rud. 1320)
lunula (Epid. 640)
lupillus (Stich. 691)
lusciniola (Bacch. 38)
Lyciscus (fab. inc. frg. 29. 1)
maiusculus (Poen. 155)
malaculus (Cas. 483)
mammicula (Ps. 1261)
manicula (Rud. 1169)
masculus (Cist. 705)
matercula (Cist. 452)
medulla (Stich. 340, Stich. 341)
medullitus (Most. 243, Truc. 439)
melculum (Cas. 367, Curc. 11)
meliusculus (Capt. 959, Capt. 968, Curc. 489)
mellilla (Cas. 135, Cist. 247, Ps. 180)
mendiculus (Epid. 223)
mensula (Most. 308)
meretricula (Rud. 63, Truc. 309)
minusculus (Poen. 498, Trin. 888)
minutulus (Poen. 28)
misellus (Rud. 550)
missiculare (Epid. 132)
molliculus (Cas. 492, Cas. 492, Poen. 367)
monerula (Asin. 694, Capt. 1002)
morsiuncula (Ps. 67)
Mostellaria (tit. fab.)
muliercula (Cist. 131, Cist. 306, Epid. 620, Ps. 675, Rud. 52, Rud.

128, Rud. 162, Rud. 320, Rud. 482, Rud. 553, Rud. 559, Rud. 892, Rud. 896, Rud. 1405)

mundulus (Truc. 658)

munusculum (Truc. 425)

murmurillum (Rud. 1404)

musculus (Rud. 298)

nebula (Amph. 234, Capt. 1024, Cas. 847, Poen. 274, Ps. 463)

necullus (Trin. 283)

negotiolum (Cist. 374)

nepotulus (Mil. 1413, Mil. 1421)

Nervolaria (tit. fab.)

nitiduscule (Ps. 774)

nitidusculus (Ps. 220)

nullus (Amph. 299, Amph. 385, Amph. 509, Amph. 555, Amph. 728, Amph. 792, Amph. 852, Asin. 408, Asin. 622, Asin. 782, Asin. 922, Aul. 139, Aul. 261, Aul. 340, Aul. 357, Aul. 419, Aul. 790, Bacch. 90, Bacch. 179, Bacch. 190, Bacch. 193, Bacch. 194, Bacch. 215, Bacch. 256, Bacch. 334, Bacch. 479, Bacch. 543, Bacch. 547, Bacch. 621, Bacch. 654, Bacch. 718, Bacch. 785, Bacch. 808, Bacch. 983, Capt. 91, Capt. 104, Capt. 154, Capt. 518, Capt. 625, Capt. 756, Capt. 937, Capt. 999, Cas. 305, Cas. 381, Cas. 525, Cas. 621, Cas. 621, Cas. 795, Cas. 863, Cas. 952, Cas. 980, Cas. 1003, Cist. 310, Cist. 369, Cist. 653, Cist. 660, Cist. 686, Cist. 740, Curc. 66, Curc. 189, Curc. 501, Curc. 600, Curc. 615, Epid. 306, Epid. 325, Epid. 329/30, Epid. 479, Epid. 597, Men. 99, Men. 226, Men. 926, Merc. 35, Merc. 101, Merc. 164, Merc. 169, Merc. 212, Merc. 335, Merc. 392, Merc. 468, Merc. 512, Merc. 540, Merc. 585, Merc. 605, Merc. 614, Merc. 897, Merc. 966, Merc. 978, Mil. 48, Mil. 339, Mil. 741, Mil. 786, Mil. 802, Mil. 1024, Mil. 1095, Mil. 1246, Mil. 1369, Most. 388, Most. 409, Most. 652, Most. 836, Most. 839, Most. 1054/5, Most. 1094, Pers. 202, Pers. 226, Pers. 365, Pers. 367, Pers. 387, Pers. 395, Pers. 565, Poen. 143, Poen. 212, Poen. 230, Poen. 328, Poen. 584, Poen. 991, Ps. 94, Ps. 294, Ps. 352, Ps. 968, Ps. 1003, Ps. 1076, Ps. 1196, Rud. 143, Rud. 144, Rud. 281, Rud. 303, Rud. 316, Rud. 323, Rud. 359, Rud. 666, Rud. 764, Rud. 994, Rud. 995, Rud. 1020, Rud. 1135, Rud. 1253, Rud. 1397, Stich. 103, Stich. 182, Stich. 200, Stich. 212, Stich. 225, Stich. 252, Stich. 259/60, Stich. 343, Stich. 500, Stich. 524, Stich. 720, Trin. 587, Trin. 606, Trin. 638, Trin. 729, Truc. 196, Truc. 284, Truc. 348, Truc. 461, Vid. 85, fab. inc. frg. 7. 1)

occasiunculus (Trin. 974)

ocillare (Amph. 183)

ocellus (Asin. 664, Asin. 691, Cas. 136, Most. 167, Most. 325, Poen.

366, Poen. 385, Rud. 421, Trin. 245, Truc. 579)
Olympiscus (Cas. 739)
oppressiunculus (Ps. 68)
osculari (Asin. 223, Asin. 669, Asin. 687, Asin. 892, Asin. 894, Asin. 903, Bacch. 141, Bacch. 478, Bacch. 897, Cas. 471, Curc. 52, Epid. 583, Merc. 571, Merc. 575, Merc. 745, Mil. 176, Mil. 243, Mil. 264, Mil. 275, Mil. 288, Mil. 320, Mil. 338, Mil. 366, Mil. 390, Mil. 401, Mil. 474, Mil. 507, Mil. 534, Rud. 1205)
osculum (Amph. 716, Amph. 800, Amph. 801, Epid. 571, Epid. 573, Epid. 574, Stich. 89, Stich. 91, Stich. 91, Truc. 102)
palliolum (Cas. 246, Cas. 934, Epid. 194, Mil. 1179)
pallula (Truc. 52, Truc. 271, Truc. 536)
pandiculari (Men. 832)
paniculus (Mil. 18)
papilla (Asin. 224, Bacch. 480, Cas. 848, Ps. 68, Rud. 423, Friv. frg. 8. 1)
Pardalisca (Cas. 631, Cas. 688, Cas. 867)
parvolus (Capt. 982, Capt. 1013, Capt. 1013, Cist. 123, Cist. 552, Curc. 528, Merc. 90, Poen. 896, Poen. 1101, Poen. 1105, Poen. 1346, Ps. 783, Rud. 39, Stich. 161)
passerculum (Asin. 666, Asin. 694)
patellarius (Cist. 522)
pauculus (Epid. 460, Merc. 386, Truc. 643)
pauiliolatim (Ps. 1275)
paululum (Asin. 925, Aul. 771)
paululus (Bacch. 865, Curc. 125, Poen. 802)
pauperculus (Aul. 171, Epid. 540, Epid. 555, Pers. 345, Poen. 536)
pausillulum (Rud. 729)
pausillus (Stich. 175)
pauxillatim (Epid. 248, Rud. 929)
pauxillisper (Truc. 913)
pauxillulus (Merc. 193, Poen. 538, Ps. 706, Rud. 997, Stich. 163, Stich. 272, Truc. 940)
pauxillum (Bacch. 833, Curc. 176, Truc. 686)
pauxillus (Aul. 112, Capt. 176, Most. 864/5, Poen. 566)
peditastellus (Mil. 54)
peniculus (Men. 286, Rud. 1008)
Peniculus (Men. 77, Men. 169, Men. 196, Men. 391, Men. 391)
perieratiuncula (Stich. 229)
perpauxillus (Capt. 177)
persolla (Curc. 192)
pessulus (Aul. 104, Cist. 649, Curc. 153, Curc. 157, Truc. 351)
petulare (Bacch. 612)

Phaniscus (Most. 192)
pinnula (Amph. 143)
pisculentus (Rud. 907)
pistillus (Aul. 95)
ploratillum (Poen. 377)
plusculum (Amph. 283, Pers. 21)
Poenulus (tit. fab.)
porculus (Men. 314/5, Rud. 1170)
posticulum (Trin. 194, Trin. 1085)
primulum (Men. 916, Men. 1116, Mil. 1004, Friv. frg. 8. 1)
primulus (Amph. 737, Cas. 40, Par. frg. 1. 1)
Pseudolus (tit. fab., Ps. 13, Ps. 45, Ps. 74, Ps. 230, Ps. 239, Ps. 326, Ps. 348, Ps. 357, Ps. 394, Ps. 445, Ps. 453, Ps. 465, Ps. 469, Ps. 537, Ps. 552, Ps. 692, Ps. 699, Ps. 703, Ps. 709, Ps. 898, Ps. 904, Ps. 1054, Ps. 1069, Ps. 1099, Ps. 1162, Ps. 1192, Ps. 1993, Ps. 1195, Ps. 1197, Ps. 1205, Ps. 1212, Ps. 1216, Ps. 1221, Ps. 1226, Ps. 1226, Ps. 1232, Ps. 1239, Ps. 1244, Ps. 1245, Ps. 1287, Ps. 1294, Ps. 1321)
puella (Cas. arg., Cas. 41, Cas. 48, Cist. arg., Cist. 124, Cist. 135, Cist. 139, Cist. 140, Cist. 151, Cist. 166, Cist. 167, Cist. 169, Cist. 171, Cist. 553, Cist. 621, Curc. 528, Poen. 1094, Poen. 1301, Rud. 45, Rud. 59, Rud. 282, Rud. 567, Rud. 1153, Truc. 404)
pullarius (fab. inc. frg. 65. 1)
pullus (Asin. 209, Capt. 849, Curc. 450, Cas. 138, Poen. 356, Poen. 1293)
pulvisculus (Rud. 845, Truc. 19)
pusillus (Truc. 868)
putillus (Asin. 694)
quadrimulus (Capt. 981, Poen. 85)
quantillus (Bacch. 705, Capt. 193, Curc. 110, Most. 623, Most. 628, Ps. 1192, Poen. 1167, Truc. 637)
rallus (Epid. 230)
ratiuncula (Capt. 192, Curc. 371)
recula (Cist. 377a)
regillus (Epid. 223)
rotula (Pers. 443)
rufulus (Asin. 400)
saepiuscule (Cas. 703)
Samiolus (Stich. 694)
satillum (Trin. 492)
schoenicula (Cist. 407)
scintilla (Trin. 678)
scintillare (Men. 829/30)

scitula (Rud. 565, Rud. 894)
scutula (Mil. 1178)
securicula (Rud. 1158, Rud. 1159, Rud. 1163)
sepiola (Cas. 493)
servola (Poen. 1094)
servolicola (Poen. 267)
servulus (Amph. 987, Asin. arg., Aul. arg.II, Capt. 880, Cas. arg., Cist. arg. Cist. 182, Men. 339, Merc. 108, Men. 171, Poen. 270, Stich. arg. I, Stich. 446, Truc. 428)
sicilicula (Rud. 1169)
singillatim (Trin. 881)
sitella (Cas. 296, Cas. 342, Cas. 351, Cas. 363, Cas. 396)
situla (Amph. 671, Cas. 359)
Sophoclidisca (Pers. 201, Pers. 204)
sordidulus (Poen. 270)
sororcula (Cist. 451)
specula (Cas. 306, Pers. 310)
sportula (Curc. 389, Men. 219, Stich. 289)
staticulus (Pers. 824)
stella (Men. 175, Poen. 434)
Stephaniscidium (Stich. 739/40)
sucula (Rud. 1170, Rud. 1170)
suduculum (Pers. 419)
suilla (Men. 210)
surculus (fab. inc. frg. 21. 1)
surpiculus (/scirpiculus) (Capt. 816)
tabella (Bacch. 715, Bacch. 728, Bacch. 753, Bacch. 769, Bacch. 787, Bacch. 808, Bacch. 811, Bacch. 924, Bacch. 935, Bacch. 936, Bacch. 960, Bacch. 984, Curc. 347, Curc. 365, Curc. 369, Curc. 422, Curc. 432, Curc. 545, Curc. 545, Curc. 551, Epid. 251, Mil. 38, Mil. 73, Mil. 130, Pers. 247, Pers. 460, Pers. 497, Pers. 551, Pers. 518, Pers. 520, Pers. 544, Ps. 10, Ps. 20, Ps. 28, Ps. 31, Ps. 36, Ps. 40, Ps. 49, Ps. 67)
tantillum (Cas. 822, Stich. 620, Trin. 60)
tantillus (Most. 394, Poen. 273, Rud. 1150, Truc. 537, Truc. 765)
tantulus (Bacch. 209)
tardiusculus (Cist. 380)
tegillum (Rud. 576)
tenellus (Cas. 108)
tigillum (Aul. 301)
tippula (Pers. 244, fab. inc. frg. 33. 1)
todillus (Cist. 408)
torulus (Amph. 144)

tranquillitas (Merc. 877, Poen. 753)
tranquillus (Amph. 478, Amph. 958, Bacch. 765, Bacch. 1174, Capt. 865, Cas. 26, Cist. 14, Cist. 110, Cist. 652, Epid. 444, Epid. 562, Epid. 643, Most. 417, Merc. 890, Merc. 891, Poen. 355, Poen. 507, Poen. 1236, Stich. 286, Stich. 529, Truc. 776)
tremula (Curc. 160)
truculentus (Bacch. 763)
tunicula (Rud. 549)
turbella (Bacch. 1057, Ps. 110)
tusculum (Aul. 385)
ullus (Amph. 328, Amph. 560, Amph. 1054, Amph. 1060, Asin. 622, Asin. 704, Asin. 762, Asin. 770, Asin. 775, Asin. 784, Asin. 792, Asin. 793, Asin. 794, Asin. 800, Aul. 125, Aul. 126, Aul. 422, Aul. 498, Aul. 562, Bacch. 120, Bacch. 609, Bacch. 818, Bacch. 1134, Capt. 131, Capt. 521, Capt. 590, Capt. 621, Capt. 1090, Cas. 564, Cas. 698, Cas. 857, Cas. 860, Cas. 924, Cist. 224, Curc. 21, Curc. 498, Curc. 498, Curc. 547, Epid. 437, Epid. 497, Epid. 645, Men. 157, Men. 366, Men. 594, Men. 781, Merc. 363, Merc. 626, Merc. 859, Mil. 378, Mil. 1207, Most. 263, Most. 264, Most. 270, Most. 553, Most. 712, Most. 808, Most. 909, Pers. 583, Poen. 215, Poen. 450, Poen. 451, Poen. 868, Ps. 81, Ps. 773, Rud. 107, Rud. 278, Rud. 291, Rud. 340, Rud. 529, Rud. 754, Rud. 913, Rud. 926a, Rud. 988, Rud. 1248, Rud. 1335, Trin. 372, Truc. 240, Truc. 299, Truc. 520)
unctiusculus (Ps. 221)
unguiculus (Epid. 623, Stich. 761)
ungula (Asin. 340, Aul. 467, Men. 866, Ps. 643, Ps. 852, Ps. 854)
uxorcula (Cas. 844, Cas. 916)
valentulus (Cas. 852)
vasculum (Aul. 270, Rud. 134)
ventulus (Curc. 316)
venustulus (Asin. 223)
verberetillum (Poen. 378)
verculum (Cas. 367)
vetulus (Asin. 340, Bacch. 1129, Cas. 535, Epid. 186, Epid. 666, Men. 864, Merc. 314, Merc. 525, Most. 275, Pers. 266)
vinnulus (Asin. 223)
vitellus (Asin. 667)
vitulinus (Aul. 375)
vixillum (Trin. 888)
volsella (Curc. 57)

SAŽETAK

Umanjenice u Plautovim komedijama

U radu se, na korpusu koji čine sve u cijelosti sačuvane Plautove komedije i fragmenti, istražuje pojava i upotreba umanjenica u latinskom jeziku – fenomen koji je posvjedočen u svim razdobljima njegove književne povijesti, a u najvećem obilju u Plautovim komedijama. Tvorbeno Plautove umanjenice pokazuju određenu pravilnost. Njihova pretjerana cirkulacija u komičkim dijalozima uz značajan gubitak deminutivnoga značenja naznačuje njihovu semantičku istrošenost i prelazak u stilsku kategoriju. Ispitivanje njihove tvorbe, upotrebe i značenja, s osvrtom na druge primjere u latinskom, pružili su tako jasniju sliku o umanjenicama u latinskom jeziku i fenomenu njihova procvata u pretklasičnom latinskom.

RIASSUNTO

I DIMINUTIVI NELLE COMMEDIE DI PLAUTO

Il lavoro su un corpus di commedie e frammenti plautini interamente conservati, esplora la presenza e l'uso dei diminutivi nella lingua latina – fenomeno rinvenuto in tutte le epoche della sua storia letteraria e, soprattutto, nelle commedie plautine. Nel sistema di formazione i diminutivi di Plauto mostrano una certa regolarità. La loro eccessiva circolazione nei dialoghi comici con una pronunciata perdita di significato diminutivo indica una possibile perdita di valore semantico nel linguaggio ed una transizione verso una categoria stilistica. L'esame della loro formazione, uso e significato, con riferimenti ad altri esempi in latino, ha fornito così un quadro più chiaro dei diminutivi nella lingua latina e del fenomeno del loro sviluppo nel latino preclassico.

Parole chiave: diminutivi, latino volgare, latino preclassico, lingue italiche, Plauto, commedie plautine